

ימי שמונה:

האם שפכו את כל השמן יחד לבזיכי המנורה? - או שחילקו השמן לשמונה חלקים שווים, וכל לילה שפכו חלק אחד??

א.

ידועה היא בשער בת רבים שאלתו היסודית של מרן "בית יוסף" בהלכות חנוכה (סימן תצ"ר) השואל, למה קבעו חכמים שבאותו הדור שמונה ימי חנוכה זכר לנס פך השמן, והלוא השמן שבפך הספיק ליום אחד מלכתחילה, אם כן היה הנס רק לשבעה ימים??

על שאלה זו משיב מרן "בית יוסף" שלוש תשובות, ונצטטם כלשונם:

"ויש לומר, שחילקו שמן שבפך לשמונה חלקים, ובכל לילה היו נותנים במנורה חלק אחד, והיה דולק עד הבוקר. ונמצא, שבכל הלילות נעשה נס.

"ועוד יש לומר, שלאחר שנתנו שמן בנרות המנורה כשיעור, נשאר הפך מלא כבתחילה, וניכר הנס אף בלילה הראשונה.

"אי נמי, שבליל ראשון נתנו כל השמן בנרות, ודלקו כל הלילה, ובבוקר מצאו הנרות מלאים שמן. וכן בכל לילה ולילה".

עד כאן – תירוציו של ה"בית יוסף" לשאלתו.

*

והנה, התירוץ הראשון של "בית יוסף", היינו שהכהנים בבואם להדליק לראשונה את המנורה, חילקו את פך השמן לשמונה חלקים, ובכל לילה שפכו חלק אחד לתוך הבזיכים והם דלקו בדרך נס לילה שלם – בלתי מובן הוא לכאורה:

הכיצד היו עושים כן - והלוא הלכה ברורה ישנה בהדלקת מצווה, כי יש להכניס בעת ההדלקה שמן בכמות מספקת כשיעור ההדלקה מערב ועד בוקר, כפי שדורשים רבותינו ז"ל בגמרא על הפסוק (מנחות פח.) "מערב עד בוקר יערוך אותה" - תן לה כמידתה מערב ועד בוקר, שיערו חכמים שמן חצי לוג ללילי טבת הארוכים". הכיצד אפוא הכניסו הכהנים דאז כמות קטנה כזו של שמן, שהייתה מספקת בקושי לשמינית הלילה? ואין לומר שסמכו על כך שיקרה נס וידלוק כל הלילה, שהרי בידוע הכלל כי "אין

סומכים על הנס"? וכן הקשו רבנו אליהו מזרחי [בביאורו על סמ"ג], והגאון בעל "פרי חדש" בהלכות חנוכה.

והנה יש המתרצים על כך, שמכיוון שכבר ראו הנס בעצם מציאת הפך, לאחר שהיוונים טמאו כל השמנים ופך זה משום מה נעלם מעיניהם, הלכך סמכו על הנס בהדלקת השמן. אכן מלבד שאין דמיון בין הניסים, שאין מדמים נס כדרך הטבע כמו מציאת הפך, לנס שלא כדרך הטבע בהדלקת השמן כל הלילה - הנה מלבד זאת עדיין חסר כאן קיום מצוות "תן לה כמידתה" בנתינת שמינית השמן, שהרי אף אם יספיק לבסוף לכל הלילה, מכל מקום עדיין אין זה נחשב שנתן כמידתה, אלא שהשמן הספיק בדרך נס!

אחרים רוצים לתרץ באופן כזה, כי הלכה זו של "תן לה כמידתה" - הינו רק 'פרט' בהלכות ההדלקה, שאינה מעכבת את עיקר ההדלקה. אי לכך, בהתחשב במצב שלא היה להם לישראל די שמן בכדי להדליק כל הלילות, ביכרו הם אפוא להדליק בכל יום שמינית מן השמן, ולצאת בכך ידי חובת עיקר ההדלקה, מאשר להדליק עם כל פרטי הדינים, ולצאת ידי הדלקה רק ליום אחד. וכן ביאר רא"ם בעצמו, לאחר שהקשה על תירוץ זה כנ"ל, ותירץ כמו שנתבאר.

והנה כעין ראייה יש לדבר, מפירוש רש"י במסכת מנחות.

שהרי על מה שאמרו בגמרא [שם] ששיערו חכמים שיעור חצי לוג שמן להדלקת המנורה שיספיק אף ללילי טבת הארוכים, יש מחלוקת בגמרא, כיצד הגיעו לשיעור זה. יש מ"ד הסובר, ששיערו מלמעלה למטה, ויש מ"ד, ששיערו ממטה למעלה. ואלו על מ"ד מלמטה למעלה, כותב רש"י: "שבתחילה נתנו רביעית, ועמדו שם וראו שאין סיפוק, ושוב הוסיפו עד חצי לוג" עכ"ל רש"י. וברש"י כת"י: "בתחילה [נתנו] רביעית הלוג, ולא דלק אלא חצי הלילה, ליל שני הוסיפו וכן כמה לילות, עד ששיערו חצי לוג ללילה" עכ"ל.

הרי מפורש בזאת, שאין נתינת פחות משיעור מעכבת עצם ההדלקה, אלא הוא דין לכתחילה, היכן שאפשר. שאם לא כן, למה יאמר מ"ד ששיערו 'מלמטה למעלה', ולא יאמר כמ"ד הראשון ששיערו 'מלמעלה למטה' היינו שנתנו לוג וירדו עד חצי לוג?? ואף שמ"ד זה סובר כך משום ש'התורה חסה על ממונם של ישראל' כמבואר בגמ', אכן וודאי אין להפסיד עיקר המצווה משום סברה זו כמובן. אלא בוודאי כאמור, שאין ההלכה של 'תן לה כמידתה' מעכבת וכאמור. וכן תירץ תוספות הרא"ש [שבת כא:]: שחילקו השמן, והוסיף 'ואף על גב דאמרינן התם 'תן לה כמידתה, כדי שתהא דולקת מערב עד בוקר', היינו היכא דאפשר", עכ"ל תוס' הרא"ש. וזה כדברי רא"ם הנ"ל.

אלא שעדיין יש להבין - מדוע יסבור תירוץ זה, כי חילקו השמן לשמונה חלקים, והרי היה עדיף לכאורה לו היו מניחים כל השמן בבזיך בפעם אחת כדי לקיים מצוות 'תן לה כמידתה', שאזי ממה נפשך: אם היה קורה נס והיה דולק רק שמינית מהשמן, היו מדליקים ביתר הלילות בשמן הנשאר, והיו מקיימים גם אז דין 'כדי מידתה', לאחר שהוברר הדבר כי הכמות מספקת בדרך נס. ואף אם לא יקרה נס, הרי לפחות בליל הראשון הדליקו כדת בנתינה כדי מידתה! מה שאין כן באופן זה שחילקו השמן, הן הפסידו ממה נפשך. מה ראו אפוא על ככה, לקיים ההדלקה באופן של חלוקה לשמונה דווקא, ולסמוך על הנס שידלוק שמינית במשך כל הלילה - בשעה שיכלו בשופי להניח כל השמן בבת אחת, ותספיק דרך נס שמינית הכמות משך לילה שלם?? ובכלל: אף אם היו סומכים על הנס, הלוא עדיף לסמוך לגבי שאר הלילות שממילא אין מנוס, ויניחו שידלוק שמינית הבזיך, מאשר לסמוך על הנס כבר בהתחלה, בהנחת שמינית השמן??

*

והנראה לומר, שבמכוון עשו כן להדליק שמינית השמן בכל לילה ולילה, ולא עירו מלכתחילה כל השמן לבזיך מתוך הנחה שיספיק שמינית השמן לדליקת כל הלילה - מתוך חשבון דלהלן.

כי הנה כך שנינו בגמרא [מנחות פח:]:

"אמר רבי יוחנן אמר רבי: נר שכבתה, נדשן השמן, נדשנה הפתילה. כיצד עושה? מטיבה, ונותן בה שמן, ומדליקה". ופירש רש"י: "האי נדשן השמן - לאו דווקא, אלא הכי קאמר: כשם שהפתילה שכבתה אין לה תקנה, שהרי היא כדשן, כך השמן שנשאר בנר הרי הוא כדשן ואין לה תקנה, הואיל ונדשנה הפתילה נדשנה השמן". עכ"ל רש"י.

והנה מבואר עוד מן המשנה והגמרא, שבכל לילה בטרם היו מדליקים הנרות, אזי כאשר היו מוצאים הנר דולק, היו צריכים לכבותו - בכדי להניח שמן ופתילה חדשים ולהדליקו מחדש, על מנת לקיים מצוות "יערוך אותו הכהן מערב עד בוקר".

שכך מבואר הדבר לגבי נר מערבי שהיה דולק בדרך נס מערב עד ערב, כמו שאמרו "וכי לאורה הוא צריך? אלא עדות היא לבאי עולם השכינה שורה בישראל. מאי עדות? אמר רב, זו נר מערבי, שנותן בה שמן כמידת חברותיה, וממנה היה מדליק ובה היה מסיים", ע"כ. פירש רש"י: "כמידת חברותיה. חצי לוג שיערו בה, ללילי טבת הגדולים.. ובה היה מסיים הטבת הנרות, שדלק כל היום, ואינו מטיבה עד הערב.. והכי תנן [תמיד לג.]: "נכנס, ומצא נרות מזרחים דולקות, מדשן את המזרחי ומניח את המערבי דולק, שממנו מדליק את הנרות בין הערביים" [ע"כ].. ובה היה מסיים ההטבה, לפי

שהשאר היה מטיב שחרית וזו מטיב בין הערביים, ואוחז הישנה בידו או מניחה בכלי עד שנותן לתוך מערבית שמן ופתילה ומדליקה, ומדליק ממנה את השאר, עכ"ל.

וכן תניא בספרי [פרשת בהעלותך] "יאירו שבעת הנרות. שומע אני שיהיו דולקים לעולם? תלמוד לומר 'מערב עד בוקר'. אי 'מערב עד בוקר', יכול יכבם? תלמוד לומר 'יאירו שבעת הנרות', הא כיצד יאירו שבעת הנרות מערב עד בוקר? לפני ה' תמיד, שיהא נר מערבי תדיר, שממנו מדליק את המנורה בין הערביים", עכ"ל ספרי.

השתא ממילא אתי שפיר הכול, שאם היו מריקים כל השמן לתוך המנורה כבר בלילה הראשון, הרי אף אם יחסר בסוף מהשמן רק כדי שיעור שמינית הבזיך, לא היו יכולים לעשות שימוש בשמן הנשאר להדלקת הלילות האחרים, שהרי כך היא ההלכה "נדשנה פתילה נדשנה השמן", והרי את הפתילות מן ההכרח להחליף בכל לילה כי הקודמת נעשית דשן, ממילא צריכים היו לשפוך גם השמן שנשאר בבזיך, שחל עליו שם דשן. נמצא אפוא, כי באופן כזה לא הייתה שום תועלת בנס, שכן לא יכלו להשתמש בשמן שנשאר. הלכך הוכרחו מראש לחלק השמן, ולהדליק כל לילה חלק שמינית השמן, שאז אם לא היה קורה נס בלילה הראשון, היו מוסיפים השמן הנשאר כדי שיספיק לדלוק עד הבוקר, ואם יקרה נס ושמינית השמן יספיק עד הבוקר, כמו שאכן אירע, אזי יעמוד לרשותם שמן כשר הנשאר בפך שטרם נתנוהו במנורה, בכדי להדליק בו שאר הימים.

ובביאור דבר זה, למה באמת "נדשנה פתילה נדשן השמן", והרי מסברה יש לנו לומר כי רק הפתילה שנשרפת ונעשית אפר היא דשן ויש להוציאה ולהחליפה באחרת, אבל מה לשמן שיצטרכו גם כן להחליפה מחדש??

יש לומר על פי מה שביאר מרן הגרי"ז מבריסק - ששני דינים ישנם ב'דישון המנורה':

ישנו דין אחד ב'דישון המנורה', היינו שיש לנקות ולטהר את בזיכי המנורה מן הדשן, בטרם ידליקו בהם מחדש. אבל ישנו גם דין דישון בפתילות, היינו שעל הפתילות ושמינים שהשתמשו בהם חל דין 'דשן' המחייב דישון והחלפתו, וזהו סוג עבודה בפני עצמו. הלכך מובן, שאמנם מצד דין דישון 'המנורה' מספיק לנקות ולהוציא רק אפר הפתילות, בכדי שהמנורה תיעשה נקייה וראויה לשימוש שוב בהדלקת הנרות. אולם דין נפרד ישנו ב'דישון הפתילות והשמן', שחל הן על הפתילות והן על השמן. וזהו אשר שנינו בגמרא "נדשנה פתילה נדשנה שמן", היינו שישנה הלכה שצריך להריק השמן והפתילות שהשתמשו בהם פעם אחת ונכבו, שחל עליהם שם 'דשן' ונעשו משומשים, שצריכים אנו להוציאם ולהניחם מחוץ למחנה במקום טהור כדין דשן המזבח, הלכך יש צורך כאמור לשפוך החוצה השמן שדלק אף אם נשאר הוא נקי, ולהחליפו בשמן חדש.

אלא שמעתה, לאחר שהסברנו בס"ד תירוץ "בית יוסף" הראשון שחילקו הפך לשמונה חלקים ונתנו כל לילה חלק אחד, וביארנו בס"ד, שהדבר נעשה מתוך הכרח של לילה הראשון לצורך שאר הלילות, שאם יתנו כל השמן במנורה בפעם אחת, אזי גם נס לא יועיל לשמן בשביל שיוכלו להדליק בשמן הנשאר בשאר הלילות, על שום שיצטרכו לשפכו - הרי מעתה חלה עלינו חובת ביאור לגבי תירוצו השלישי של "בית יוסף". היינו שביליל ראשון נתנו כל השמן בנרות, ודלקו כל הלילה, ואחר כך בבוקר מצאו הנרות מלאים שמן, ע"ש. ואיך הדליקו אחר כך בשמן שנשאר, הרי השמן נעשה דשן כאמור, והיה צריך להריק אותו החוצה?

מיהו בזה אולי אפשר לתרץ, שמכיוון שמצאו האסוך מלא בשמן, אם כן בוודאי נעשה נס בבזיכים, והרי אין הקב"ה עושה נס לחינם, שיצטרכו אחר כך לשפוך השמן ולא להשתמש בו, הלכך הניחו שבוודאי שמן זה שמצאו אינו זה שהניחו אתמול ונשאר השמן ההוא, אלא לבטח זהו שמן חדש שנתמלא בשנית לאחר שכלה השמן הראשון, על דרך שנעשה הנס בפך לפי תירוצן השני של הבית יוסף, שהפך נשאר מלא כבתחילה. אלא שעדיין קשה על תחילת המעשה, למה שפכו כל השמן בתחילה, כאשר לא ידעו אם השם יתברך יעשה להם נס וכיצד, ועל מה סמכו אז.

והנה ב"תוספות הרא"ש" מצינו שמתרץ קושיית 'בית יוסף' [ששואלה מעצמו כמובן] באופן נוסף, דהיינו ששפכו כל השמן למנורה וכל לילה דלק רק שמינית. ובזה בוודאי קשה כיצד יסביר הרא"ש מה שהשתמשו בשמן הנותר - וכי מה עם הלכה זו של 'נדשנה השמן'??

אלא שבאמת המתבונן בדברי רש"י (כת"י) לסוגיה במנחות (שם) יראה, כי פירש עניין "נדשנה פתילה נדשנה שמן" באופן אחר מפירוש רש"י הרגיל שצטטנו לעיל [שכנראה הוא פירוש רבנו גרשום מאור הגולה ומקביל לכאורה לנדפס בצד ש"ס ווילנא].

וז"ל רש"י כת"י [שם פט:], נדפס גם כן על הדף]:

"נדשן השמן. כלומר, נתמלא שמנו מדשן הפתילה, אינו יכול להדליקו עד שמדשנו", עכ"ל רש"י. פירוש, רש"י מפרש שהשמן המתמלא מדשן הפתילה, כלומר מן האפר, שיש להחליפו כשם שמדשן הפתילה עצמה. מזה נראה, שלדעת רש"י אין השמן מתחייב בדישון כי אם כאשר מתמלא מדשן הפתילה [ואולי גם מועיל סינון האפר]. אבל שמן הנשאר נקי, אינו צריך לשפכו.

נראה מזה, שרש"י לומד שדין דישון הפתילה והשמן הוא דין בדישון המנורה וניקויו, ואינו דין בפני עצמו, המחייב בכל פעם החלפת השמן כמו שנתבאר לעיל בשיטת רש"י

הנדפס על הדף [שהוא כנראה פירוש רגמ"ה כמו שנזכר לעיל, וכן הוא כתוב מלה במלה בפירוש רגמ"ה הנדפס כמו ברש"י הרגיל, השווה שם].

וכן נראה שפירש בחידושי אחד מן הקדמונים המיוחס לרשב"א, שכתב בזה הלשון: "נדשן השמן נדשנה הפתילה", נראה שהם שני דברים, נדשן השמן כשמילא אפר מדשן הפתילה, או שנדשנה הפתילה, צריך להדליק פעם אחרת, ויסיר כל אותו שמן ואותה פתילה, עכ"ל חידושי הרשב"א. וזהו גם כן כאמור, שרק בנמלא אפר יש להחליפו.

לפי זה אין שום הכרח מידי יום להחליף השמן שנשאר לאחר כיבוי הנר, אלא אם כן נתמלא בדשן הפתילה וכאמור. וממילא אין כל בעיה לערות כל השמן למנורה ביום הראשון כתירוצים האחרים של הב"י, ואדרבה כך עדיף יותר מפני הטעמים שנתבארו.

לפי זה אפשר לומר, שבכך נחלקו תירוצי הבית יוסף:

תירוץ קמא סובר כדעת רש"י הרגיל ורגמ"ה, שכל שמן שנשאר בנר לאחר כיבוי יש לפנותו ולזרקו חוצה ולמלאות הבזיך בשמן חדש, וזאת משום שחל עליו דין דישון נפרד לאחר כיבוי הנר, שזהו דין נוסף על דישון המנורה וכמו שהסביר הגרי"ז כאמור. ולכן הוכרח למצוא דרך לחלות הנס שיועיל, באופן שחילקו השמן לשמונה חלקים וכל חלק דלק ממנו כל הלילה. ואלו תירוץ בתרא סבר כדעת רש"י כת"י, שכל שהשמן נשאר בעינו אינו צריך לפנותו ואפשר לשוב ולהדליק בו, ורק אם התפורר האפר ונתמלא השמן בדשן, אז צריך לפנות הבזיך ולערות שמן חדש. הלכך מתרץ ששפכו כל השמן בבת אחת, ולא שחילקו השמן, שאז לא קיימו ההדלקה כהלכתה.

ועוד יש לבאר בדעת שני תירוצי בתראי, שהם חולקים על הדעה הסוברת שדין תן לה כמידתה אינו לעיכובה אלא רק לכתחילה, והם סוברים כדעת אחרים הנוקטים שזהו מעיקר הדין, הלכך לא נקטו כתירוץ הראשון שחילקו השמן, אף אם היו סוברים לדינא כרש"י כת"י בדין דישון המנורה.

*

עוד יש לבאר בס"ד במחלוקת תירוצי הב"י, שהם נחלקו בעניין שונה לגמרי, הנוגע לכלל דין "עוסק במצווה פטור מן המצווה", וכמו שיתבאר.

שכן לכאורה יש להסתפק ולומר, שבאופן כזה שיש שמן רק ליום אחד, ואפשר לקיים המצווה כהלכתה בנתינת כולו למנורה, אין צריכים להתחכם בשביל יום המחר ולהשאיר מעט שמן שאולי יחול עליו הנס [אף אם היו מובטחים בנס שכזה וכל שכן כשאין מובטחים], שהרי עדיף שיקיים כעת מצווה כהלכתה אפילו לא יישאר לו ליום המחר,

מאשר שיסתפק עתה בקיום המצווה באופן 'בדיעבד' בכדי שיוכל אולי לקיים גם למחר. שמצווה של עכשיו חשובה יותר, וכמו שמצאנו בדין עוסק במצווה, שפטור מן המצווה.

קצת אסמכתא לסברה זו ניתן למצוא לכאורה, בדברי רש"י במסכת סוכה (כה: ד"ה שחל שביעי שלהן), בסוגיה של "עוסק במצווה". שעל דברי הגמרא שהביאה ראייה לדין עוסק במצווה שפטור מן המצווה ממישאל ואלצפן אשר טמאו עצמם כידוע ונשאו ארונו של יוסף [ולכן לא יכלו לעשות הפסח במועדו, משום שחל יום השביעי שלהם בערב פסח], כותב על זה רש"י בזה הלשון: "שמעינן מינה, שעוסק במצווה פטור מן המצווה, שהרי נטמאו במתיהן שבעה ימים לפני הפסח, ואף על פי שטומאה זו תעכב על ידם אכילת פסחיהן, אלמא מצווה קלה הבאה לידך, אינך צריך לדחותה מפני חמורה העתידה לבוא", עכ"ל רש"י. הרי לנו, שבדין 'עוסק במצווה' כלול אף זאת, שאין אנו צריכים לדחות מצווה קלה הבאה לידך כעת, ומחויב בה, עבור מצווה חמורה העתידה לבוא. ואם כן מכל שכן הכא, שמצווה של היום אינה קלה משל מחר אלא היא אותה מצווה ממש כשל מחר, שאינו צריך לדחותה בשביל מצוות יום המחר.

אולם בעצם יש לחלק בין הנושאים. שכן בארונו של יוסף, שם מדובר היה בלוותר על עצם קיום המצווה, לטובת קיום מצוות המחר של הקרבת קרבן פסח, ועל זה שפיר יש בידינו לימוד ממישאל ואלצפן, שבשעה שמוטלת עלינו מצוות "היום", אין עושים חשבון של מצוות "המחר", ואפילו אם מצוות המחר חמורה יותר ממצוות היום וכאמור. אך אצלנו לעומת זאת, הרי אין מדובר בביטול מצוות הדלקה של היום כליל, כי אם בביטול פרט מחלקי המצווה שאינו מעכב את המצווה, דהיינו דין של "תן לה כמידתה", ובזה בהחלט מסתבר, שיש מקום לבטל פרט אחד במצוות היום, לאפשר מצוות המחר.

והנה אם נאמר בזה כשיטת הסוברים, שדין זה מעכב בעיקר המצווה - אזי שפיר ניתן להיאמר כן. אלא שאז בלאו הכי אין אנו צריכים כלל לתירוצנו האחרון, מאחר ששני המצוות שוות הנה הדלקת היום והדלקת מחר, ומה אולמו וכוחו של זה מזה, פשיטא כי מצווה של עכשיו עדיפה לנו. והרי לא באנו לכדי מידה זו לתרץ כאמור כאן, אלא על שום שחשבנו כדעת הסוברים שאין זה פרט המעכב במצווה אלא רק דין של לכתחילה, ועל זה באנו ליישב דעת הסוברים שאף על פי כן עירו כל השמן, למרות שידעו כי למחר לא יישאר שמן למצווה כלל - וזהו משום שעדיף לקיים המצווה לכל פרטיה אף שלא יוכלו לקיימו כלל למחר, מאשר לקיימו בפחות, על מנת שיוכל לקיים המצווה גם למחר, כברש"י. והלוא זו אינה הוכחה וכמו שחילקנו, ששונה הוא דין מת מצווה, שאף שהיא קלה מקרבן פסח העתיד לבוא, מכל מקום באם יחשוש עתה למצווה שלמחר, לא

יוכל לקיים מת מצווה כלל. מה שאין כן בענייננו, שבלי 'תן לה כמידתה' גם כן תקיים המצווה, אפשר שיש לוותר היום פרט דין זה, לטובת האפשרות של קיום מצוות המחר.

אכן באמת יש לדון גם בעיקר עניין זה, מכוח דברי הריטב"א, המסביר הדין של "עוסק במצווה פטור מן המצווה" כדלהלן, שכתב להקשות למה בכלל צריך לימוד לדין זה, וז"ל: "למה לי קרא [לפטור העוסק במצווה], פשיטא, למה יניח מצווה זו מפני מצווה האחרת"? ועל זה תירץ ריטב"א בזה הלשון:

"ויש לומר, דהא קמשמע לן, דאפילו בעי [רוצה] להניח מצווה זו לעשות מצווה אחרת גדולה הימנה, אין הרשות בידו!... דכיוון דפטור מן האחרת, הרי היא אצלו כדבר של רשות, ואסור להניח מצוותו מפני דבר שהיא דבר של רשות", עכ"ל ריטב"א.

למדנו אפוא מדברי ריטב"א, שבעידן שמקיים מצווה אחת, אינו רשאי להתחיל באחרת אף שהשנייה היא גם כן מצווה, וזאת משום שבעת שמקיים מצווה אחת, חשובה השנייה לגביה כדבר של רשות, וזאת אף כשהמצווה האחרת כבר הגיע זמנה אלא שכעת עוסק בזו לאחר שכבר התחיל במצווה זו, וכמו בקריאת שמע שהגיע זמן קריאת שמע והוא עוסק במצווה אחרת, שהעוסק במצווה זו פטור ממצווה אחרת.

אם כן מכל שכן, כאשר המצווה האחרת אינה מוטלת לפתחו כעת, אלא יחויב בה למחר, שאז בוודאי אין לו צורך להניח מצווה של כעת עבור מצווה האחרת שאינו מחויב בה כעת, שמצוות מחר בוודאי נחשבת לגבי מצווה של עכשיו כדבר של רשות וכמו שנתבאר בריטב"א.

ושמא בסברה זו, נחלקו תירוצי הבית יוסף. לדעת תירוץ הראשון, רואים אנו שני המצוות כמונחות לפניו כעת, הלכך אף אם מצווה שלמחר אינו מחויב בה כעת ושל עכשיו עדיפה, מכל מקום סברה הוא לומר שפרט מצווה שאינו מעכב במצווה עתה, נכון שיוותר עליו, באם על ידי זה יוכל אולי לקיים עיקר מצוות מחר. ואלו לדעת תירוצים האחרונים, כל שעוסק במצווה זו פטור מלחשוב אודות אחרת שתבוא, שנחשבת המצווה שתבוא כעין דבר הרשות, כל עוד שעוסק הוא במצווה זו של כעת, וכדברי ריטב"א.

ובפשטות יש לומר, שאם למחר כבר היינו בטוחים שיוכל לקיים המצווה בשמן הנותר, אז יש מקום לוותר בשל כך על דין של 'תן לה כמידתה' ולחלק השמן, היות שאינו מעכב המצווה וכאמור. אכן באמת אף אם נחלק השמן, מניין לנו שבשמן הנשאר למחר יוכל הוא להדליק באם לא יקרה נס בשמן של היום, או אף אם יקרה, מי יודע אם יקרה גם למחר?? הלכך, אין אנו מפקיעים מצווה של היום שהיא בתורת וודאי, ואף לא פרט אחד שבה שאינו מעכב, רק עבור ספק או ספק ספקה של מצוות יום המחר, ודוק.

ולבסוף נסיים בדבר חידוש לכאורה, הנה מצינו בדברי הגאון בעל "מגן אברהם" בספרו על "ילקוט שמעוני" המכונה "זית רענן" או "שמן ששון", שכתב שם [בפרשת בהעלותך] בזה הלשון:

"[איתא בספרי, אי מערב עד בוקר, יכול יכבה, תלמוד לומר יאירו שבעת הנרות, ע"כ]. יכול יכבה, פירוש כשיבוא היום יכבה הנרות. הא כיצד יאירו שבעת הנרות, מערב עד בוקר, דהיינו שייתן להן שמן שיאירו מערב עד בוקר.. ומשמע מכאן, שאסור לכבות הנרות [ורק נכבה מאליו, ונר מערבי לא נכבה אלא דלק עד ערב].

"ובזה מיושב מה שהקשה הרב ב"י שהרי הנס של חנוכה לא היה אלא ז' ימים, שהרי היה בו כדי להדליק יום אחד, ולמה קבע ח' ימי חנוכה. ולפי מה שכתבנו אתי שפיר, שהיה בו חצי לוג שמן לכל נר, דהיינו להדליק לילה אחד, ולמחרת דלקו עוד, והיו אסורים לכבות אותם, והיו דולקים שמונה ימים ושמונה לילות, נמצא שהיה הנס שמונה ימים", עכ"ל "זית רענן" לבעל "מגן אברהם". פירוש, וממילא היה הנס גם ביום הראשון, במה שדלק לילה ויום.

וזה באמת חידוש הוא שלא היו מכבים אותם, שהרי צריך להדליק בכל יום מחדש, ובוודאי שלצורך מצוות הדלקת הנרות היה מותר לכבותם, שכך הרי עשו תמיד בנר מערבי לפנות ערב, שלאחר שהדליקו ממנו כל הנרות היו מכבים אותו ומטיבים את הנר ומדליקים אותו מחדש כמו שנתבאר לעיל. וכן הקשה בחידושי שפת אמת לשבת כא; עיין שם מה שכתב, ונשאר בצריך עיון. ושמא אפשר ליישב דעת זית רענן, כשנאמר שסובר כדברי הגר"ח הלוי מבריסק בדעת הרמב"ם [פרק ט' מהלכות ביאת מקדש, הלכה ז], שכתב שההטבה היא ההדלקה. וביאר הגר"ח דבריו, שהרמב"ם לשיטתו סובר שעיקר עבודת המנורה היא ההטבה, ואלו ההדלקה אינה עבודה אלא עיקרה בכדי שיישאר דלוק המנורה כמו שאמר הכתוב "יאירו שבעת הנרות", ע"ש. ואין כאן מקום להאריך.

*

ונסיים דברנו בס"ד במילי דאגדתא. שהנה מתוך מעשי הכוהנים החשמונאים, אשר חילקו השמן כאמור לשמונה חלקים שווים [לתירוץ ראשון של הבי"י], והדליקו בכל לילה ולילה חלק אחד, ונעשה להם בזה נס שדלקו בכל לילה ולילה במשך שמונה ימים.

הנה מזה נראה, שאפשר לכל אחד ואחד מאתנו לקחת מוסר השכל לעצמו, לפי עניינו.

שכן הרי אצל בת פרעה מצינו, כי בעת שהצילה את משה מן הנהר, אומר הכתוב "ותשלח אמתה ותיקחה" [שמות]. ומבואר שם ברש"י בשם המדרש [לפי פירוש אחד].

שהיא עמדה באמת רחוק מן התיבה, אבל שלחה 'אמתה' דהיינו שהושיטה אמת ידה, ואז נעשה לה נס שהשתרבב אמתה אמות הרבה, עד שנגעה בתיבת משה, ותיקחה.

ולכאורה מה עניין היה לה לשלוח אמת ידה, כאשר ממילא לא הייתה מגעת עד התיבה, והייתה רחוקה הרבה ממרחק של נגיעה בה?

אומרים על כך בשם הגאון הקדוש בעל "חידושי הרי"מ" מגור, שמכיוון שהיא עשתה כל ההשתדלות שהיה בכוחה ובידה לעשות בהושטת ידה, הלכך עזר וסייע בידה השם יתברך, ונשתרבב אמתה אמות הרבה, עד שהגיע אל התיבה. ויש בכך לימוד גדול, שאף אם אין ביד האדם לעשות רק עד גבול מסוים, ומשם ואילך צריך לנס, מכל מקום יש לאדם לעשות את שלו עד גבול יכולתו, ואזי יכול הוא לצפות לנס ולישועת השם.

וכן מעין זה העניין, מוצאים אנו בראובן בן יעקב, בעת שהשבטים עמדו להרוג את יוסף, אזי "וישמע ראובן ויצילהו מידם, ויאמר לא נכנו נפש, לכו ונשליכהו באחד הבורות וכו'". ולקמן אמר "וישליכו את יוסף אל הבור, והבור ריק אין בו מים", ועל זה דרשו חז"ל (שבת כב.) "מאי דכתיב אין בו מים, והרי כבר אמר והבור ריק, אלא מים אין בו, אבל נחשים ועקרבים יש בו". ולכאורה קשה, הלזו הצלה תיקרא עד שיאמר הכתוב על ראובן "וישמע ראובן ויצילהו מידם", להשליך את יוסף לבור מלא נחשים ועקרבים כלום הצלה היא זו? אלא שראובן עשה ההשתדלות מצדו בעצם ההשלכה לבור, ואף שנחשים ועקרבים יש בו, מכל מקום הוא עשה כפי יכולתו, שגם בזאת הייתה מעין הצלה פורתא שיוסף ניצול מידי אחיו שהם בעלי בחירה, ונפל לתוך בור של נחשים ועקרבים שאינם בעלי בחירה כמו שכתב בזה בעל "אור החיים" הקדוש, ואף שראובן ביקש אחר כך להצילו לגמרי כמאמר "וישב ראובן אל הבור", מכל מקום התורה מעידה על עצם מעשה ראובן שעשה כפי יכולתו שזה היה בחינת הצלה ליוסף.

וכזה ממש יש לומר בנס חנוכה, במה שחילקו הכוהנים את השמן לשמונה חלקים. ולכאורה קשה, וכי למה התאמצו בזאת ומה הועילו בתקנתם, והלוא בלאו הכי לא ידלוק חלק שמינית לילה שלם, אם לא בדרך נס ממש. אלא נמצאנו למדים ממעשיהם, כי לאחר שהם עשו כפי יכולתם, כמו שנתבאר שעשו גם חשבון שאם יקרה נס שלא יצטרכו לשפוך השמן הנשאר במנורה, ולפיכך חילקו הפך לשמונה, וזה מה שהיה בידם לעשות, ויותר מזה לא יכלו מצדם לעשות.

ממילא ריחם עליהם ה' אלוקי אבותיהם ושלה הברכה בפך השמן, עד שכל חלק וחלק דלק לילה שלם. שלאחר שעשו כל אשר לאל ידם, אזי מה שלא יכלו מצדם, זה עזר להם השם יתברך בדרך נס. כן יושיענו השם יתברך ויעשה לנו ניסים בזמן הזה, אמן!